

Spinoza: Een reis langs zijn Voorlopers en Tijdgenoten

Een cyclus van vijf cursusmiddagen over filosofen van ver voor Spinoza tot en met zijn tijdgenoten, georganiseerd door Spinozakring Soest

Cultureel en Congres Centrum De Rank, Soest, oktober 2025 – april 2026

Dag V:

Francis Bacon – Jo Van Cauter

Thomas Hobbes – Henri Krop

8^e en 9^e lezing van deze cyclus

18 april 2026

Inleiding

Gonny Pasman heet alle aanwezigen van harte welkom, in het bijzonder de sprekers van vandaag: Jo van Cauter en Henri Krop. De laatstgenoemde is bij iedereen welbekend maar Jo van Cauter is een nieuw gezicht en introduceert zij kort.

Fig. 1: Stan Verdult

Haar goede vriend, wijlen Stan Verdult, plaatste in juli 2011 een blog met als titel: “Een nieuwe, jonge Spinoza-onderzoeker, Jo van Cauter, aan het firmament verschenen”. Hij wees daarbij op de masterscriptie van Jo van Cauter, SPINOZA: GELUKSLEER. En zoals het Stan betaamde, volgde daar een voor hem typerende opmerking op: “het is interessant te zien wat iemand met slechts een jaar geconcentreerde spinoza-studie kan bereiken”.

Dr. Jo van Cauter is universitair docent vroegmoderne filosofie aan de Universiteit Utrecht. Hij is gepromoveerd op het denken van Spinoza, dat de kern vormt van zijn onderzoek en publicaties. De thematische focus van zijn werk betreft het zogenaamde *theologisch-politieke probleem*: de confrontatie tussen rede en openbaring en de verschillende kentheoretische, ethische en politieke implicaties die dit met zich

meebrengt.

Francis Bacon – Jo van Cauter

1. Inleiding: De Relevantie van Francis Bacon

In de lezing stelt Jo van Cauter zich ten doel het belang van Francis Bacon voor Spinoza aan te tonen. Hoewel Spinoza in zijn belangrijkste werken zelden expliciet naar Bacon verwijst, betoogt Van Cauter dat Bacon een cruciale rol speelt in de ontwikkeling van Spinoza's denken, met name in het *Theologisch-politiek Traktaat* (TTP), de *Verhandeling over de verbetering van het verstand* (TIE) en de *Ethica*. De spreker merkt gekscherend op dat we het hier niet gaat om de 20e-eeuwse schilder Francis Bacon, maar om de vroegmoderne filosoof en staatsman.

Fig. 2: Jo van Cauter

2. Francis Bacon en de Instauratio Magna

Francis Bacon (1561–1626) was een invloedrijk politicus die functies bekleedde als **Attorney General** en **Lord Chancellor**. Na een corruptieschandaal in 1621 wijdde hij zich volledig aan zijn filosofische project: de **Instauratio Magna** ("Het Grote Herstel").

Fig. 3: Francis Bacon

Bacons centrale ambitie was een totale vernieuwing van de wetenschap door te breken met het heersende Aristoteliaanse scholastieke paradigma. Hij stelde dat kennis opnieuw moest worden opgebouwd op **empirische fundamente**n. Zijn project bestond uit een zesdelig plan, waarvan de belangrijkste delen de verzameling van bestaande kennis en de introductie van een nieuwe

inductieve methode omvatten. Bacon zag natuurfilosofie als de *moeder van alle wetenschappen*; alle andere disciplines, inclusief ethiek en politiek, moesten hierop gemodelleerd worden.

3. De Kritiek op de "Idolen van de Geest"

Een essentieel onderdeel van Bacons denken is de kritiek op de **Idolen van de Geest**, de fundamentele tekortkomingen in de menselijke cognitie die ware kennis in de weg staan:

- **Idolen van de Stam:** Fouten inherent aan de menselijke natuur, zoals de neiging om onszelf als maatstaf te nemen en te zoeken naar doelloorzaken (*final causes*).
- **Idolen van de Grot:** Individuele vooroordelen gevormd door opvoeding, cultuur en persoonlijke achtergrond.
- **Idolen van de Marktplaats:** Verwarring die voortvloeit uit het onnauwkeurige gebruik van taal.

Bacon's 6-delige project/plan:

1. The Divisions of the Sciences: een overzicht van alle kennisondernemingen/wetenschappen, hun huidige staat, en vooral hun tekortkomingen [cf. The Advancement of Learning/ De Augmentis Scientiarum]
2. The New Organon; or Directions concerning the Interpretation of Nature : de inductieve methode als model voor de complete heropbouw van alle kennisondernemingen/wetenschappen [cf. Novum Organum, onafgewerkt]
3. The Phenomena of the Universe; or a Natural and Experimental History for the foundation of Philosophy: uiteenzetting en illustraties van 'natural histories' als de basis van de nieuwe natuurfilosofie [Historia naturalis et experimentalis: Historia ventorum & Historia vitae et mortis]
4. The Ladder of Intellect: bedoeld als een praktische, stapsgewijze handleiding die laat zien hoe de menselijke geest vanuit specifieke waarnemingen kan opklimmen naar algemene principes en axioma's, zonder voorbarige, onjuiste conclusies te trekken
5. The Forerunners; or Anticipations of the New Philosophy: bedoeld als een verzameling van potentieel nuttige inzichten over natuurverschijnselen die waren ontwikkeld met behulp van 'ordinary reason' [en niet d.m.v. de inductieve methode]
6. The New Philosophy; or Active Science

Francis Bacon: jurist, politicus, filosoof

- studeert filosofie en rechten in Cambridge en Londen; politieke loopbaan: House of Commons (parlementariër van 1581 tot 1621); Attorney General (1613); Lord Chancellor & Lord Verulam (1618 -verheffing tot baron & lid van het Hogerhuis); 1st Viscount St. Albans (1621)
- 1621: Verliest zijn posities (verdacht van corruptie), werkt verder aan zijn filosofische geschriften: Essays; The Historie of the Raigne of King Henrie the Seuenth, De Sapiente Veterum, Instauratio Magna (The Advancement of Learning, De Augmentis Scientiarum; Novum Organon, Historia naturalis et experimentalis; Sylva Sylvarum); New Atlantis
- Instauratio Magna ('het grote herstel')
- experimentele filosoof: inductie; idolen
- Legendes: Shakespeare? Dood?
- Thomas Hobbes werkt als assistent onder Bacon

- **Idolen van het Theater:** De belemmerende invloed van oude filosofische scholen en tradities.

4. Spinoza's Kritische Dialoog met Bacon (Brief aan Oldenburg)

In de correspondentie met **Henry Oldenburg** (1661) uit Spinoza scherpe kritiek op Bacon (en Descartes). Volgens Spinoza zijn zij afgedwaald van het juiste inzicht in de **eerste oorzaak** (god) en hebben ze de ware natuur van de menselijke geest niet begrepen.

Spinoza bekritiseert Bacons opvatting dat de menselijke wil vrij zou zijn en verder reikt dan het verstand. Toch is er affiniteit: Spinoza erkent de "idolen", maar associeert deze specifiek met de **verbeelding** in plaats van met het verstand. Hij merkt op dat Bacon zijn eigen methodologie consequenter had moeten toepassen; had hij dat gedaan, dan had hij de fictie van de *vrije wil* kunnen doorzien, net zoals hij andere abstracties (universalia) als imaginair verwierp.

5. De Methode: De Historiola Mentis (Brief aan Bouwmeester)

In een brief aan **Johannes Bouwmeester** (1666) is Spinoza veel positiever over Bacon. Hij adviseert een **kleine geschiedenis van de geest** (*historiola mentis*) op te stellen op de wijze van Bacon om het onderscheid tussen het verstand en de verbeelding inzichtelijk te maken.

Spinoza's eigen *Verhandeling over de verbetering van het verstand* (TIE) kan worden beschouwd als zo'n oefening in het catalogiseren en systematiseren van verschillende soorten ideeën. Hoewel de inspiratie Baconiaans is, zijn de conclusies dat niet: waar Bacon stelt dat alle kennis moet beginnen bij zintuiglijke waarneming, meent Spinoza dat het verstand via **intellectuele axioma's** tot absolute zekerheid kan komen over zaken die de zintuigen overstijgen.

6. Toepassing van de Inductieve Methode in het TTP

De meest directe invloed van Bacon is zichtbaar in Spinoza's benadering van de bijbel in het *Theologisch-politiek Traktaat*. Spinoza stelt dat de methode van bijbelverklaring exact moet overeenkomen met de methode van natuurverklaring. Hij volgt hierbij Bacons drie stadia:

1. **Massaal data verzamelen:** Het opstellen van een *geschiedenis van de Schrift* (context, taal, auteurs).
2. **Organisatie:** Het ordenen van deze gegevens onder hoofdrubrieken.
3. **Gevolgtrekkingen:** Het afleiden van algemene principes en vervolgens specifiekere leerstellingen uit deze geschiedenis.

De breuk met Bacon: Bacon weigerde zijn eigen methode op de bijbel toe te passen omdat hij geloofde dat de Schrift *bovennatuurlijk licht* vereiste en de rede oversteeg. Spinoza behandelt de bijbel echter als een menselijk product binnen de **burgerlijke geschiedenis** (*civil history*). Door Bacons inductieve methode toe te passen, onderbouwt Spinoza radicale claims: wonderen hebben geen bijbelse grondslag en er is geen bovennatuurlijk licht nodig om de bijbel te begrijpen; vermeende mirakels zijn vaak het resultaat van **gecorrumpeerde of gebrekkige data** over de tekstuele overlevering.

7. Provisionele Moraliteit en Praktische Wijsheid

Tot slot wijst Van Cauter op het belang van Bacons **ervaringskennis** voor Spinoza's *provisionele moraliteit*. Voor het alledaagse leven stelt Spinoza praktische leefregels op die zijn gebaseerd op empirische kennis van menselijke karakters en passies.

Dit is een typisch Baconiaanse claim: in *De Augmentis Scientiarum* houdt Bacon een pleidooi voor de studie van verschillende menselijke disposities en ondeugden via de geschiedenis en literatuur om effectief in de samenleving te kunnen handelen. Spinoza's advies aan Bouwmeester om een *vast levensplan* te volgen en de passies *in actie* te bestuderen, weerspiegelt dit Baconiaanse ideaal van **praktische wijsheid**.

Conclusie

In de lezing concludeert Jo van Cauter dat Bacon een veel grotere rol speelt in Spinoza's denken dan vaak wordt aangenomen. Hoewel Bacon volgens Spinoza tekortschiet bij het bouwen van een metafysisch wereldbeeld, is zijn methodologie van onschatbare waarde voor Spinoza's opvattingen over **methode, tekstinterpretatie en de praktische omgang met menselijke passies**.

Q&A

Q1: In het begin spreekt u veel over natuurwetenschap, over natuurfilosofie en over natuurkunde. Bedoelt u hetzelfde of niet?

A1: Bacon spreekt zelf van natural philosophy, die dan eigenlijk alles omvat. Dus ja, misschien had ik hier en daar wat concreter moeten zijn, maar het punt is natuurlijk dat de natuurkunde, de fysica, voor hem natuurlijk het fundament is van de natuurfilosofie in ruimere zin. Dat zou dan mijn antwoord zijn. Alles staat en valt natuurlijk met die empirische natuurwetenschap die de basis moet zijn van de ruimere natuurfilosofie, waarbij we dan ook gaan nadenken over wat de mens is en wat de maatschappij is enzovoort.

Q2: Als Isaac Newton en Francis Bacon aan tafel zouden zitten, waar zouden ze het dan met elkaar eens zijn, en waar zouden ze vamn mening verschillen?

A2: Wel, fantastisch goede vraag. Newton was een bewonderaar van Bacon, zoveel is duidelijk, maar Newton zou ook hele andere paden gaan betreden. Een van de redenen – dat is niet onbelangrijk – waarom bijvoorbeeld Bacon heel veel van zijn faam vooral eigenlijk in de negentiende eeuw zou gaan verliezen, is dat veel mensen zich realiseerden dat eigenlijk dat ene element dat we doorgaans met de wetenschappelijke revolutie, met Newton, associëren, is net die toepassing van de wiskunde op de studie van de natuur. Denk aan Galileo: *De natuur is geschreven in de taal van de wiskunde*. En als we dan naar Bacon gaan kijken, zien we dat dat eigenlijk grotendeels afwezig is. Dus de kritiek is dan: 'Ja, men beschouwt Bacon als de vader van de wetenschappelijke revolutie, maar één: wie gaat eigenlijk zo te werk met die natuurlijke geschiedenis? Niemand. En ten tweede: hij heeft eigenlijk die wiskundige afslag gemist.' Dus dat is het korte antwoord.

Thomas Hobbes – Henri Krop

Inleiding en Context

De lezing start met de bekende anekdote dat Hobbes, na het lezen van Spinoza's *Tractatus theologico-politicus*, zou hebben gezegd dat hij zelf niet zo "stoutmoedig" had durven schrijven. Hoewel Spinoza vaak als een geradicaliseerde Hobbes wordt gezien, benadrukt Krop dat de kernbegrippen van hun denken — zoals **materialisme**, **mechanisme**, **nominalisme** en **antiklerikalisme** — bij beiden een eigen invulling krijgen.

Fig. 4: Henri Krop

Deel 1: Fysica (De Corpore)

- PART FIRST, of LOGIC.
1. Of Philosophy
 2. Of Names
 3. Of Proposition
 4. Of Syllogism
 5. Of Erring, Falsity, and Captions
 6. Of Method
- PART SECOND, OR THE FIRST GROUNDS OF PHILOSOPHY.
7. Of Place and Time
 8. Of Body and Accident
 9. Of Cause and Effect
 10. Of Power and Act
 11. Of Identity and Difference
 12. Of Quantity
 13. Of Analogism, or the Same Proportion
 14. Of Strait and Crooked, Angle and Figure
- PART THIRD, OF THE PROPORTIONS OF MOTIONS AND MAGNITUDES.
15. Of the Nature, Properties, and divers Considerations of Motion and Endeavour [conatus]
 16. Of Motion Accelerated and Uniform, and of Motion by Concourse
 17. Of Figures Deficient
 18. Of the Equation of Strait Lines with the Crooked Lines of Parabolas, and other Figures made in imitation of Parabolas.
 19. Of Angles of Incidence and Reflection, equal by Supposition
 20. Of the Dimension of a Circle, and the Division of Angles or Arches
 21. Of Circular Motion
 22. Of other Variety of Motions
 23. Of the Centre of Equiponderation of Bodies pressing downwards in Strait Parallel Lines
 24. Of Refraction and Reflection
- PART FOURTH, OF PHYSICS, OR THE PHENOMENA OF NATURE.
25. Of Sense and Animal Motion
 26. Of the World and of the Stars
 27. Of Light, Heat, and of Colours
 28. Of Cold, Wind, Hard, Ice, Restitution of Bodies bent. Diaphanous, Lightning and Thunder, and of the Heads of Rivers
 29. Of Sound, Odour, Savour, and Touch
 30. Of Gravity

Het Leven van Hobbes

Thomas Hobbes werd geboren in 1588 in Malmesbury. Zijn vader was predikant, die na een vechtpartij met een andere predikant naar Londen moest vluchten. Hij liet zijn gezin achter onder de hoede van zijn oudere broer. Na Thomas' studies in Oxford en Cambridge, waar hij een diepe **afkeer van de scholastiek** ontwikkelde, werd hij huisleraar bij de adellijke familie Cavendish. Tijdens zijn reizen op het continent ontmoette hij onder meer Galileï. Een cruciaal moment in zijn intellectuele ontwikkeling was de ontdekking van de **Elementen van Euclides** in 1629, wat hem overtuigde van de kracht van de meetkundige methode voor onbetwifelbare kennis. Tijdens de Engelse Burgeroorlog verbleef hij als balling in Frankrijk, waar hij onder meer wiskunde les gaf aan de toekomstige koning Karel II.

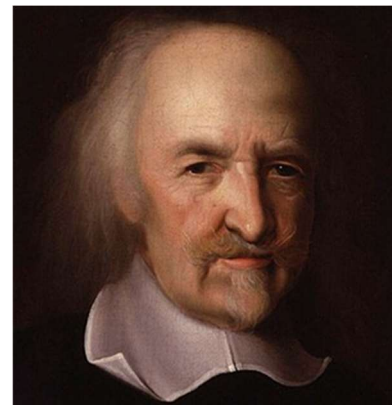

Fig. 5: Thomas Hobbes

De Filosofische Methodiek van Hobbes

Voor Hobbes is wijsbegeerte identiek aan echte wetenschap: het kennen van de gevolgen uit hun oorzaken. Hij hanteert een strikt **mechanisme**: de wereld bestaat uit lichamen in beweging die kwantitatief en wiskundig vastgesteld kunnen worden.

- **Redeneren als rekenen:** Hobbes stelt dat denken letterlijk een vorm van **optellen en aftrekken** is. Men kan bijvoorbeeld het begrip 'lichaam' nemen, daar 'beziel' en 'redelijk' bij optellen om tot het concept 'mens' te komen.
- **De Meetkundige Methode:** De ontdekking van de **Elementen van Euclides** was een keerpunt in zijn leven. Hij wilde deze onbetwifelbare methode toepassen op de politiek om maatschappelijke vrede en stabiliteit te bereiken.
- **Analyse en Synthese:** Hij maakt gebruik van de analytische methode (*resolutio*) om van gevolgen naar oorzaken te gaan, en de synthetische methode (*compositio*) om vanuit oorzaken de gevolgen te verklaren.

Zijn filosofie (o.a. uiteengezet in zijn trilogie *Elementa Philosophiae*) omvat drie delen.

Deel 1: Fysica (*De Corpore*)

In zijn natuurfilosofie hanteert Hobbes een strikt **materialisme**: alles in de werkelijkheid, inclusief de menselijke geest, bestaat uit materie, is een lichaam.

- **Beweging:** De basis van de hele werkelijkheid is beweging. Ook de wiskunde is hierop gebaseerd; een cirkel is bijvoorbeeld het resultaat van beweging van een passer.
- **Ruimte en Tijd:** Dit zijn geen objectieve entiteiten, maar begrippen die door de menselijke geest aan de werkelijkheid worden toegevoegd.

Deel 2: Antropologie (*De Homine*)

Hobbes beschouwt de mens als een gecompliceerd lichaam dat volgens natuurkundige wetten verklaard kan worden.

- **Waarneming:** Dit is geen passieve registratie, maar een reactie van het zintuiglijk orgaan op een object, een proces dat hij aanduidt met de term **conatus** (streving).
- **Taal:** Taal is specifiek voor de mens en maakt hem machtiger, maar stelt hem in staat om te dwalen en te misleiden.
- **Hartstochten:** Menselijk gedrag wordt gestuurd door **appetitus** (neiging/streving) en **fuga** (vlucht). De fundamentele drang is **zelfbehoud** (*sui cuique conservatio*), wat leidt tot een voortdurend streven naar macht en zekerheid.

Deel 2: Antropologie (*De Homine*)

1. De Generis Humani Origine, etc. (oorsprong van de mens)
2. De Linea Visualiet Perceptione Motus (de zichtbaarheidslijn, of de waarneming van de beweging)
3. De Objecti Loco apparente per Visionem directam (de schijnbare plaats van het object door direct zien)
4. De Repraesentatione Objecti in Perspectivade representatie van het object in perspectief)
5. De Loco Objecti apparente in Speculis Planis et Convexis per Reflectionem (de schijnbare plaats in vlakke en bolle spiegels)
6. De Loco Objecti apparente per Reflectionem in Speculo sphaerice concavo (de schijnbare plaats in holle spiegels)
7. De Loco apparente Objecti Visi per Refractionem unicam (De schijnbare plaats van een gezien object bij enkele breking)
8. De Visione post duas Refractiones, sive Dioptris vulgaribus (bril)
9. De Dioptris duplicatis, sive Telescopio et Microscopio
10. De Sermone (taal)
11. De Appetitu et Fuga (streving en vlucht)
12. De Affectibus, sive Perturbationibus Animi (de aandoeningen of de verstoringen van de ziel)
13. De Ingeniis et Moribus (karakters en zeden)
14. De Religione
15. De Homine Fictitio, sive Persona

de

ook

- **Religie:** Voor Hobbes is religie een natuurlijk verschijnsel dat voortkomt uit de **vrees voor bovennatuurlijke machten**. Hij stelt dat de staat uiteindelijk moet bepalen wat burgers geloven om de orde te handhaven.

Deel 3: Politica (*De Cive & Leviathan*)

Deel I: de vrijheid

1. De staat van de mensen buiten de maatschappij
 2. De natuurwet omtrent het verdrag
 3. De overige natuurwetten
 4. De natuurwet en de goddelijke wet
- Deel 2: Imperio (de heerschappij)
5. De oorzaken en het ontstaan van een staat
 6. Het recht van een raad of een mens die in de staat met de hoogste macht bekleed is
 7. De drie soorten staten: democratia, aristocratia, monarchia.
 8. Het recht van meesters over slaven
 9. Het recht van ouders over kinderen en de vaderlijke regering
 10. Vergelijking van de ongemakken in de drie staatsvormen
 11. Schriftplaatsen die het volgende lijken tegen te spreken
 12. De interne oorzaken die een staat doen uiteenvallen.
 13. De ambten die de soevereine macht uitoefent
 14. Wetten en overtredingen,
- Deel 3: de godsdienst
15. Het rijk van god door de de natuur
 16. Het rijk van god door het Oude Verbond
 17. Het rijk van god door het Nieuwe Verbond
 18. Wat noodzakelijk is om het rijk der hemelen binnen te gaan

Deel 3: Politica (*De Cive & Leviathan*)

De politieke theorie van Hobbes is gebaseerd op zijn realistische mensvisie.

- **Natuurstaat:** Zonder overheid bevindt de mens zich in een natuurstaat van "oorlog van allen tegen allen", waarin het leven "eenzaam, armoedig, beestachtig en kort" is. In deze staat is er geen wet, en dus geen goed of kwaad.
- **Gelijkheid en Onveiligheid:** Omdat mensen qua geest gelijk zijn, kan niemand van nature absolute zekerheid verwerven. Dit leidt tot een voortdurend streven naar macht.
- **Sociaal Contract:** Om vrede te bereiken, dwingt de rede de mens om natuurwetten te volgen, zoals het zoeken van vrede en het overdragen van rechten aan een **soverein**. Dit verdrag berust op wederkerigheid: men geeft vrijheid op in ruil voor veiligheid.
- **Absolute Soevereiniteit:** De soeverein (bij voorkeur een monarch voor maximale stabiliteit) moet **absolute macht** hebben, inclusief controle over religie en onderwijs, om burgeroorlog te voorkomen.

Hobbes versus Spinoza

Henri Krop sluit af met een vergelijking tussen beide denkers:

- **Overeenkomsten:** Beiden gebruiken de meetkundige methode, gaan uit van substantie categorieën, ontkennen de vrije wil, baseren hun politiek op de menselijke hartstochten (realisme) en zijn fel tegen de politieke macht van geestelijken (**antiklerikalisme**).
- **Verschillen:**
 - **Metafysica:** Hobbes is een puur materialist, terwijl Spinoza ook het attribuut 'denken' erkent; Spinoza is ethicus.
 - **Mensbeeld:** Hobbes heeft een negatievere, "calvinistische" visie op de mens; Spinoza ziet de mens als een sociaal wezen.
 - **Staatsvorm:** Hobbes kiest voor de **monarchie** uit vrees voor onenigheid, terwijl Spinoza de **democratie** verdedigt als de meest krachtige en stabiele vorm, waarin de **vrijheid van filosoferen** essentieel is.

- **Vrijheid:** Waar Hobbes de vrijheid van filosoferen ziet als een gevaar voor de staat, beschouwt Spinoza dit juist als de sleutel tot een sterke samenleving.

Bij het produceren van dit verslag is o.a. gebruik gemaakt van de Google App NotebookLM